

HISTORISK TIDSKRIFT
(Sweden)

125:4. 2005

Riksdagens kvinnor

Camilla Norrbin, *Från isolering till integrering. En kollektivbiografisk studie över de kvinnliga riksdagsledamöterna under tvåkammarriksdagens tid 1922–1970*, Skrifter från institutionen för historiska studier 6, Umeå universitet, Umeå 2004. 314 s.

Kvinnliga riksdagsledamöter 1922–1970

Från och med 1922 fram till och med vårriksdagen 1970 tog sammanlagt 137 kvinnor plats i Sveriges riksdag. Camilla Norrbins syfte med avhandlingen är att skriva en kollektivbiografi över dessa – undersöka vilka de var, vad de gjorde i riksdagen under sin tid som ledamöter och vilka strategier de använde för att skaffa sig inflytande i riksdagsarbetet. Syftet är också att undersöka om det fanns skillnader mellan kvinnliga och manliga riksdagsledamöter och skillnader mellan kvinnor i olika partier. Slutligen avser författaren att belysa hur kvinnorna själva uppfattade sin situation och sitt arbete i riksdagen.

Undersökningen utgår från ett maktperspektiv och författaren knyter i sitt inledande kapitel an till tre olika maktansatser: teorin om maktens olika dimensioner, maktresursteorin och teorin om genussystemet. Därtill avser författaren att använda intressebegreppet, så som statsvetaren Anna G Jónasdóttir har formulerat det.

I kapitel 2, "Kvinnliga pionjärer i Sveriges riksdag 1922–1924", beskrivs riksdagen och dess arbetsformer under den aktuella perioden, varefter kapitlet handlar om de fem kvinnor som kom in i riksdagen i valet 1921, deras bakgrund och vad de gjorde där under sin första mandatperiod.¹

Det var en oskriven regel att nyinvalda ledamöter skulle hålla sig i skymundan, men det gjorde inte dessa fem pionjärer. Redan under sin första säsong i riksdagen deltog de i flera debatter som gällde principiellt mycket viktiga frågor för kvinnor, som frågan om könsmärkning av röstsedlarna i den planerade folkomröstningen om rusdrycksförbud – vilket kvinnorna var starkt emot – och frågan om kvinnors behörighet till högre statliga tjänster. I dessa frågor var de kvinnliga riksdagsledamöterna i stort sett överens. I andra frågor, när klass eller partitillhörighet var viktigare än kön, var de oense och debatterade mot varandra.

Vilka var då riksdagskvinnorna? Vad hade de för social bakgrund, utbildning, yrke, politiska meriter, partitillhörighet och familjeförhållanden? Det undersöks i kapitel 3: "Vägen till riksdagen 1922–1970", i huvudsak med hjälp av redan bearbetade uppgifter i fembandsverket *Tvåkammarriksdagen 1867–1970. Ledamöter och valkretsar*.

1. De fem pionjärerna var Kerstin Hesselgren, liberal, invald i första kammaren (FK) och i AK; Elisabeth Tamm, liberal, socialdemokraterna Agda Östlund och Nelly Thüring samt högerkvinnan Bertha Wellin.

De kvinnliga ledamöterna kom oftare från storstadsregionerna och från valkretsar där deras parti hade många mandat. Det fanns ett starkt samband mellan social bakgrund, i det här fallet definierat som fädernas yrke, och politisk hemvist. Ser man på hela gruppen riksdagskvinnor hade de något högre utbildningsnivå än männen i riksdagen.

Kvinnorna som kom in i riksdagen var ofta yrkesarbetande eller heltidspolitiker. De kom in i rätt mogen ålder, något senare i livet än männen. Medelåldern låg på drygt 46 år vid invalet. Två tredjedelar av dem var gifta eller hade varit det och de flesta av de gifta kvinnorna hade barn. De socialdemokratiska kvinnorna hade i regel varit politiskt aktiva före invalet i riksdagen, medan en del borgerliga kvinnor tycks ha kommit in i riksdagen på andra meriter.

I kapitel 4, "Kvinnornas positioner i riksdagen 1922–1970", undersöks vilka positioner kvinnorna fick i utskotten och i sina partigrupper, huruvida kön hade betydelse för position och hur detta förändrades över tid. Det visar sig att de kvinnor som kom in i riksdagen stannade många år, ofta två mandatperioder och ibland längre. De satt i genomsnitt fler år än vad manliga ledamöter gjorde. Det tog något längre tid för kvinnor än för män att få en utskottsplats, framför allt en ordinarie sådan i något av de ständiga utskotten. När det gäller partiernas förtroenderåd, drar författaren slutsatsen att kvinnor var underrepresenterade.

Av kapitel 5, "Kvinnors arbete och intressen i tvåkammarriksdagen", framgår att kvinnliga ledamöter för det mesta skrev något fler motioner per år men färre interpellationer än manliga ledamöter. De deltog i kammardebatterna i mindre utsträckning än vad manliga ledamöter gjorde. De politikområden som engagerade de kvinnliga ledamöterna var framför allt socialpolitik, arbetsmarknad, löner, sjukvård och utbildning. I riksdagsdebatterna agerade de inom ett brett spektrum av frågor och anknöt i sina inlägg ofta till kvinnors situation. Först under efterkrigstiden blev det vanligt att partigrupperna valde in åtminstone någon kvinna i sina förtroenderåd.

I kapitel 6, "Riksdagskvinnornas samarbetsformer", visar författaren att kvinnor samarbetade över partigränserna. De skrev ofta gemensamma motioner, något som blev mindre vanligt under efterkrigstiden då partidisciplinen hårdnade och samarbetet över blockgränserna minskade i största allmänhet. Slutsatsen är ändå att det fanns ett samarbete och att det ofta handlade om kvinnofrågor, om att utjämna könsskillnader i samhället. Några tydliga nätverk tycker sig författaren dock inte kunna spåra i källmaterialet.

Det sjunde och sista empiriska kapitlet, "Riksdagskvinnorna berättar", bygger framför allt på författarens intervjuer med 26 kvinnliga före detta ledamöter i tvåkammarriksdagen. Materialet har kompletterats med tidigare intervjuer, memoarer och biografier. Här undersöks vad författaren kallar för kvinnornas "självbild" samt deras egen uppfattning om riksdagsarbetet.

Många av dem hade fått med sig sitt politiska intresse från uppväxten, blivit

politiskt aktiva och så småningom – ibland till sin egen förvåning – invalda i riksdagen. Väl där kände de sig till en början osäkra och otillräckliga, men de blev oftast väl omhändertagna av andra kvinnliga ledamöter och för det mesta hyggligt behandlade även av manliga kolleger. Att vara väl förberedd, påläst, ta för sig och stå på sig var viktigt för att lyckas i riksdagsarbetet, den uppfattningen har åtminstone många av de intervjuade idag. Även om många hade haft mindre tid för man och barn än vad de hade önskat, så var det ingen som i efterhand ångrade sitt beslut att acceptera riksdagsplatsen, tvärtom sågs det som en förmån att ha fått påverka politiken.

Det åttonde och avslutande kapitlet, "Kvinnliga aktörer i manliga maktstrukturer", är en summering av resultaten där författaren knyter an till sin inledande teoridiskussion om makt, maktresurser och genusystem. Kvinnorna passade inte in i riksdagens makt- och genusstrukturer, menar författaren, och drar slutsatsen att männen i riksdagen använde sin makt till att hålla kvinnor utanför, hindra dem från att föra upp sina frågor på dagordningen och till att ställa högre krav på kvinnors arbetsinsatser i riksdagen än på mäns. Därtill gjorde den samhälleliga genusordningen det svårt för kvinnor att kombinera politik och familj.

Författaren framhåller utbildning som en maktresurs för riksdagskvinnorna, liksom en god förankring i partiets kvinnoförbund. Kvinnorna i riksdagen använde sina maktresurser så gott det gick: de var flitiga motionärer, de tog ofta upp kvinnofrågor och samarbetade ibland över partigränserna även om det med tiden blev allt mer ovanligt. Istället blev det vanligare att de samarbetade med män inom den egna partigruppen, vilket författaren menar med tiden blev ett ändamålsenligt sätt att använda sina resurser. Att ägna sig åt så kallade mjuka frågor, var både ett strategiskt val för kvinnorna och ett resultat av männens ansträngningar att behålla de hårda frågorna för sig själva.

Slutligen knyter författaren an till begreppen isolering och integrering i avhandlingens huvudtitel och menar att de första riksdagskvinnorna blev marginaliserade och isolerade, de ägnade sig mest åt kvinnofrågor, debatterade med varandra och accepterades inte som "legitima företrädare för Sveriges kvinnor". Under efterkrigstiden förändrades detta långsamt; männens motstånd minskade och kvinnorna integrerades i riksdagsgruppernas arbete men deras egentliga politiska genombrott på 1970-talet ligger utanför undersökningens ram.

Framställning och vetenskaplig noggrannhet

Avhandlingen gör alltså anspråk på att vara en kollektivbiografi över 137 kvinnliga riksdagsledamöter. Samtidigt vill författaren jämföra de kvinnliga ledamöternas positioner och aktivitet med männens. Det är en spännande ansats, som dock ställer till en del problem, inte minst metodologiska. Men först något om framställningen och anknytningen till tidigare forskning om kvinnor och politik.

Dispositionen av avhandlingen är klar; det är bra att varje kapitel avslutas med

en sammanfattning där de viktigaste resultaten lyfts fram och diskuteras. Författaren har vinnlagt sig om att skriva begripligt, ändå är det ibland svårt att följa resonemangen. Det framgår inte alltid vad som är författarens egna resultat och vad som är tidigare forskning. Ibland är det oklart vilka belägg författaren har för sina slutsatser. En formfråga som förbryllar läsaren är att författaren utan någon synbar logik kursiverar vissa ord. Jag saknar en bilaga med en sammanställning av dessa 137 kvinnors namn, kanske födelseår, partitillhörighet och period i riksdagen och hade också gärna sett en tabell över hur många riksdagskvinnor det fanns varje år i respektive parti. Nu framgår det inte riktigt klart hur få högerkvinnor och liberaler som satt i riksdagen före 1945, vilket på några ställen gör det svårt att värdera författarens slutsatser.

Forskningsläget

Författaren ger en god översikt av forskningen inom området, men jag saknar en tydlig koppling mellan forskningsläget och författarens egna problem och frågeställningar. Istället för att ta avstamp i forskningsläget för att visa vad som tidigare gjorts och mot den bakgrunden ställa nya forskningsintressanta frågor används tidigare forskning främst för att jämföra med och understödja författarens egna resultat och resonemang. Det finns också exempel på relevant forskning som inte beaktas. Författaren skriver till exempel: "I Sverige sägs kvinnorörelsen ha haft svårt att samverka över blockgränserna [...]" och vidare "De svenska kvinnorna skapade sällan sina egna organisationsformer utan följde de redan existerande manliga organiseringsmönstren". Här hänvisar Norrbin till två verk från 1982 och 1987 men sedan dess har det ju kommit nyare forskning som just visar att den svenska kvinnorörelsen var framgångsrik därför att man hittade nya organisationsformer och samarbetsformer över blockgränserna.²

Vid några tillfällen förhåller sig författaren väl okritisk till tidigare forskning, särskilt när det gäller äldre verk. Om man refererar till Maurice Duverger från 1955 bör man markera att hans slutsatser om kvinnors "svala intresse för politik" sedan dess både har problematiserats och vederlagts.³ I slutkapitlet ber författaren oss i inte mindre än nio noter att jämföra med en bok av Mercedes Mateo Diaz, *Are Women in Parliament Representing Women?* Men om hennes verk är så betydelsefullt för undersökningen borde det självklart ha redovisats i forskningsläget.

Metodfrågor

Kollektivbiografin anges som en övergripande metod för undersökningen. Författaren nämner att Lawrence Stone, det stora namnet på området, påpekar att en kollektivbiograf bör behandla små väl avgränsade grupper över inte allt för långa

2. Se t ex Kjell Östberg, *Efter rösträtten. Kvinnors utrymme efter det demokratiska genombrottet*, Eslov 1997.

3. Maurice Duverger, *The Political Role of Women*, Paris 1955; se s 21 i Norrbins avhandling.

tidspann, varefter hon utan vidare kommentarer skriver att hennes egen undersökning gäller 137 riksdagskvinnor över en period på närmare 50 år. Här saknas en diskussion om huruvida det är rimligt att betrakta dessa kvinnor, de första födda på 1870-talet och de senaste på 1940-talet, invalda som ledamöter i riksdagen för olika partier och under ett tidsspänn på 50 år, som ett kollektiv. Därmed inte sagt att det är orimligt att betrakta dem som ett kollektiv, men heller inte så oproblemiskt att det inte behöver diskuteras.

Det saknas också en diskussion om intervjun som metod. Hur skall man se på intervjuer med personer om förhållanden och händelser som ligger mellan 30 och 50 år tillbaka i tiden? Det är vidare oklart hur intervjuerna används. Oavsett om det är som "konstruerade självbilder" eller som "information" hade jag velat se en källkritisk diskussion om detta.

Jämförelser som metod

En annan metod som används flitigt utan vidare diskussion, är jämförelser. Kvinnor från olika partier jämförs med varandra. Riksdagskvinnor jämförs med riksdagsmän. Svenska riksdagskvinnor jämförs med kvinnliga parlamentariker i andra länder. Det hade varit på plats att diskutera jämförelser som metod.

Den underförstådda utgångspunkten är att kön kan förklara skillnaden mellan grupperna. Jag skall ge ett exempel från undersökningen om interpellationer och enkla frågor (s 147f). Där jämförs de kvinnliga ledamöterna, som alla är "vanliga ledamöter", med gruppen män som inkluderar en rad personer som har suttit länge i riksdagen, många i nyckelpositioner (partiledare, utskottsordföranden etc), som per automatik innebar en betydligt högre aktivitet i riksdagen. Frågan är vad resultatet kunde ha blivit om gruppen kvinnor istället hade jämförts med en grupp manliga ledamöter med ungefär lika många år i riksdagen bakom sig och i ungefär samma position som de kvinnliga ledamöterna. Nu framstår kvinnorna som tysta och passiva, när de måhända i själva verken var (minst) lika aktiva som jämförbara manliga ledamöter.

Andra gånger är problemet att jämförelser saknas. Jag skall begränsa mig till två exempel. Norrbin undersöker vilka motioner kvinnor skriver och drar slutsatsen att "[a]rbetsmarknadspolitik och lönefrågor var kvinnointressen i Sveriges riksdag fram till 1940-talet, då sjukvårdsfrågor tillfogades och under 1950-talet tillkommer socialpolitiken" (s 154). Men frågan är vad denna slutsats grundas på, då det inte finns någon jämförelse med männens motioner. Kanske män motionerade i lika stor omfattning om arbetsmarknad, löner, sjukvård och socialpolitik och i så fall: kan man då fortfarande hävda att det handlade om vad författaren kallar "kvinnointressen"? Författaren antyder också att de kvinnor som fick bra positioner kanske fick det på grund av goda personliga kontakter (s 257). Skulle det vara speciellt för de kvinnliga ledamöterna, undrar jag, och var finns i så fall undersökningen om mäns personliga kontakter?

Vad gjorde kvinnorna i riksdagen?

Vad gjorde kvinnorna i riksdagen? Gjorde de mycket eller gjorde de litet? Gjorde de karriär i riksdagen på samma sätt som manliga ledamöter? Vilka frågor drev kvinnorna? Här borde Camilla Norrbin ha diskuterat alternativa tolkningar av sina resultat. Låt mig exemplifiera med "pionjärkvinnorna". I sammanfattningen av undersökningen i det andra kapitlet (s 68) skriver författaren: "Som vi kunnat se var kvinnorna inte speciellt aktiva i kammaren under sitt första år i riksdagen." Den slutsatsen upprepas flera gånger i slutkapitlet.

Det är för mig en tolkning som rimmar illa med den empiriska undersökningen i kapitel 2. Det var ju, som författaren också skriver, kutym att nya riksdagsledamöter skulle sitta tysta och stilla under sin första riksdag. Men dessa fem kvinnor gav sig som redan konstaterats efter ett par månader in i flera principiellt mycket viktiga debatter. Det finns därtill en förhistoria som är väl belagd, och som handlar om mäns motstånd mot kvinnlig rösträtt och valbarhet, ett motstånd som tog sig uttryck i form av förlöjligande, nervärderande, osynliggörande och aktivt motarbetande. Med beaktande av detta är det snarare märkligt med vilka stora och självsäkra kliv som kvinnorna steg in på den rikspolitiska arenan.

Eller menar författaren att pionjärkvinnorna inte var speciellt aktiva jämfört med männen? Det går inte att hävda eftersom det inte görs någon sådan jämförelse. Författaren skriver vidare (på s 53) att pionjärkvinnorna "endast" författade tre motioner under sitt första år, trots att en jämförelse med nyinvalda mäns motionsskrivande saknas.

Isolering och integrering

Trots den kritik jag har framfört är det en angelägen och intressant avhandling som riktar strålkastaren mot en grupp kvinnor som var banbrytare, som gav sig in på den centrala politiska arena som så länge hade varit reserverad för män. Till förtjänsterna hör att Camilla Norrbin använt och kombinerat olika källmaterial på ett för historiker litet ovanligt sätt. Ambitionen att skriva en kollektivbiografi känns också spännande.

Mina invändningar har i första hand gällt metodfrågor och tolkningen av resultaten. När det gäller metodfrågor har jag efterlyst en utförligare diskussion och en större medvetenhet om de problem som ligger i den kollektivbiografiska metoden, i användningen av intervjuer och inte minst i jämförelser som metod. Jag tycker också att vissa slutsatser inte har belagts ordentligt och jag har efterlyst en diskussion om tolkningen av materialet. När författaren skall tillämpa maktteorier på sina resultat pressas kvinnorna in i en eländeshistoria om maktordning och hinder som stundom är svagt underbyggd.

Författaren tolkar sina resultat utifrån teorier om maktordning, maktlöshet och könsförtryck. Min tolkning, som jag tycker stöds av författarens empiriska undersökningar, är istället att de 137 riksdagskvinnorna tog väl vara på de möjlig-

heter som strukturerna *också* erbjöd – de krävde att få vara med och bestämma och de var med och bestämde. De ville vara med och sätta dagordningen, ha inflytande över vilka frågor som skulle tas upp i riksdagen, och de *var* med och satte dagordningen genom att utnyttja de möjligheter som bjöds, genom att motionera, interpellera, debattera, samverka med andra kvinnor – och män – inom det egna partiet över partigränserna och med kvinnorörelsen utanför riksdagens väggar.

Vi vet av tidigare forskning att innan kvinnor kom in i riksdagen hade de som regel mött många hinder och skaffat sig plågsamma erfarenheter av diskriminering och utanförskap – men när de väl kom in i riksdagen, så läser jag den här avhandlingen, utnyttjade de alla möjligheter som riksdagsledamotskapet gav för att driva kvinnofrågor och andra viktiga politiska frågor, för att skaffa sig strategiska positioner och för att med åren, allt eftersom de blev fler, i växande utsträckning påverka svensk politik och inte minst framväxten av den svenska välfärdsstaten. Författarens slutsats är att kvinnor gick från isolering till integrering i riksdagen och att det var integreringen som lade grunden till de svenska kvinnornas politiska framgångar. Jag skulle gärna vilja vända på det och föreslå att det var kvinnornas politiska strategier och framgångsrika politiska arbete som möjliggjorde att de blev integrerade och accepterade.

*Gunnela Björk**

* Fakultetsopponent.